VERSIUNILE ROMÂNEŞTI ALE RUGĂCIUNII *TATĂL NOSTRU* DIN SECOLUL AL XVI-LEA ÎN RAPORT CU ORIGINALELE LOR SLAVONE*

DRD. IOSIF CAMARĂ
Universitatea „Alexandru Ioan Cuza", Iași
iosif_camara@yahoo.com

Résumé: Les versions roumaines de la prière *Notre Père* du XVIe siècle ont une origine slavonne indiscutable, les termes *săţioasă* „sufficiens" et *năpastă* „tentatio" étant une preuve dans ce sens. Malgré tout, il y a quelques situations qui ne peuvent pas être expliquées par l'intermédiaire du slavon: *greşit* „debitor", *rău* „malus". Celles-ci confirment l'existence d'une version traduite sous une influence tchèque ou polonaise. La présence de ces éléments prouve que la plus ancienne version attestée dans l'espace roumain est celle de Mathieu, celle-ci étant plus ancienne que les premiers textes gardés en roumain. L'impossibilité d'identifier des originaux qui puissent expliquer d'une manière satisfaisante les versions roumaines confirme l'idée que la prière *Notre Père* a circulé oralement dans le XVIe siècle dans l'espace roumain.
Mots-clés: *Notre Père*, *Le* Tétraevangile *de Sibiu*, Coresi, Luca Stroici, hussitisme.

Studiul nostru are drept scop identificarea posibilelor originale slave ale versiunilor româneşti ale rugăciunii *Tatăl nostru* din secolul al XVI-lea. Dificultatea acestui demers stă în faptul că rugăciunea nu reproduce, în cele mai multe cazuri, versiunea din original şi, în formele păstrate din secolul al XVI-lea, are un caracter eterogen, de unde dificultatea identificării unui prototip românesc. Aceste probleme au impus un alt stil de lucru decît cel pe care ni l-am fi dorit, dar care este mai eficient în stabilirea raportului versiunilor româneşti cu cele slave. Vom examina, aşadar, separat fiecare redacţie românească a rugăciunii, discutînd elementele slave care pot ajuta la stabilirea filiaţiei textului. Demersul nostru încearcă să clarifice şi unele probleme de semantică a împrumuturilor slave prezente în rugăciunea *Tatăl nostru*.

Ţinînd seama de oscilaţiile terminologice din literatura de specialitate, facem precizarea că, vorbind despre *slava veche*, ne referim la stadiul cel mai vechi al limbii de cultură a slavilor. Prin termenul *slavonă* desemnăm variantele (redacţiile) tîrzii ale *slavei vechi*, influenţate de idiomurile locale. Nu vom folosi termenul *slavă* pentru a desemna limba slavonă (cu redacţiile sale) şi nici pentru a denumi limba unui text

* Acknowledgement: Lucrarea a apărut cu spijin financiar în cadrul proiectului POSDRU/88/1.5/S/47646, cofinanţat din Fondul Social European, prin Programul Operaţional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013.

BDD-A19563 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 06:18:29 UTC)

slavon. Termenul va fi folosit cu sensul său general, căci denumeşte familia limbilor şi popoarelor slave. Facem aceste precizări deoarece în studiul de faţă ne vom referi atît la versiuni slavone, cît şi slave moderne, de unde riscul unor confuzii terminologice[1].

În spaţiul românesc, *Rugăciunea domnească* a fost studiată competent mai ales cu prilejul ediţiilor de texte, dar şi în unele articole de specialitate. Dintre acestea, trebuie să amintim aici studiul lui Alexandru Niculescu, în care autorul îşi propune să stabilească vechimea rugăciunii în româneşte, identificînd şi originalul său (NICULESCU, 2002). Viciile de metodă prezente în demersul reputatului lingvist şi filolog au dus, însă, la rezultate neverosimile. Alexandru Niculescu alege ca model – total neadecvat – o versiune slavonă din perioada modernă, ignorînd variaţiile apărute de-a lungul timpului de la traducerile vechi morave pînă la *Biblia* de la Ostrog. În lipsa unei examinări comparative a versiunilor româneşti şi a celor slavone, domnia sa concluzionează, în mod greşit, că rugăciunea *Tatăl nostru*, în forma sa orală, nu este mai veche de secolul al XVII-lea. După cum se va vedea mai jos, alţi cercetători au examinat comparativ problemele de filologie ale celor mai vechi versiuni româneşti, furnizînd date care ne-au ajutat în conturarea unei concluzii mai aproape de adevăr.

Traducerea rugăciunii *Tatăl nostru*

Rugăciunea *Tatăl nostru* se găseşte între primele texte atestate în limbile europene, traducerea ei în grai vernacular fiind anterioară traducerii integrale a Bibliei. Spaţiul slav a beneficiat de acest lucru încă din epoca convertirii slavilor la creştinism. La slavii moravi au existat două misiune creştine pricipale: una latino-bavareză şi una bizantino-slavă, a lui Chiril şi Metodie (864). Cea mai veche versiune moravă a *Rugăciunii domneşti*, păstrată în Foile de la Freising (scrise între 972 şi 1038), prezintă cîteva aspecte deosebit de interesante, care mai tîrziu devin normă, textul fiind preluat şi transmis de Chiril şi Metodiu. O serie de fapte de limbă de sorginte germană şi latină se explică atît prin contactul permanent dintre slavii moravi şi germani, cît şi prin misiunea latino-bavareză (vezi OLTEANU, SLAVA, p. 342). A. S. Lvov a studiat comparativ cîteva versiuni ale rugăciunii *Tatăl nostru*, ajungînd la concluzia că există două redacţii ale acesteia, una moravă şi cealaltă sud-slavă. Redacţia sud-slavă îl conservă pe ***искоушение***, cea moravă dă în acest loc ***напасть***; de asemenea, redacţia sud-slavă îl conservă pe ***оставити*** 'a ierta, a lăsă', după model grecesc, pe cînd în versiunea moravă avem ***отъпоустити***, după latinescul *dimittere* (apud VLASTO, nota 172, p. 336, vezi şi OLTEANU, SLAVA, p. 342). De remarcat că ***непрьязнь***, care apare în principal la *Matei* în versiunile slavone, vine tot din versiunile morave ale rugăciunii, fiind un calc din germ. *unholda* (VLASTO, p. 58, cf. BRÜCKNER, s.v. *wróg*).

[1] Pentru o discuţie asupra terminologiei, vezi OLTEANU, SLAVA, p. 15-16.

BDD-A19563 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 06:18:29 UTC)

În legătură cu cele două redacţii în slavonă, trebuie să spunem că o diferenţă s-a făcut şi în cazul sintagmei *panis quotidianus*, sintagmă pe care profesorul Eugen Munteanu o analizează exhaustiv (MUNTEANU, LEX. BIBL., p. 407-448). Domnia sa distinge două tipuri de interpretări ale acestui pasaj: una de tip occidental (cu semnificaţie activă şi terestră), şi una de tip oriental-ortodox (cu semnificaţie speculativ-ascetică), menţionînd că de multe ori aceste tendinţe coexistă (*ibid.*, p. 421). Dacă în redacţia moravă avem ***каждодєнныи*** 'cea de toate zilele', după lat. *quotidianum* (OLTEANU, SLAVA, p. 342), prezenţa adjectivului ***насѫщьнъ*** reflectă tradiţia răsăriteană.

În spaţiul românesc, prima versiune scrisă datează din a doua jumătate a secolului al XVI-lea, cu toate că ea trebuie să fi fost prezentă în două texte din prima jumătate a acestui secol, asupra cărora avem informaţii, dar din care nu s-au păstrat exemplare: *Tetraevanghelul* din 1532 şi *Catehismul* din 1544. Cele zece versiuni din secolul al XVI-lea au fost grupate de Ion Gheţie şi Al. Mareş astfel: 1) versiuni incluse în textul evangheliilor: a) *Tetraevanghelul* sibian; b) *Tetraevanghelul* coresian; c) *Tetraevanghelul* copiat de Radu de la Măniceşti; 2) versiunea păstrată în *Apocalipsul apostolului Pavel*; 3) versiuni libere: a) *Catehismul* lui Coresi; b) *Molitvenicul* lui Coresi; c) *Liturghierul* lui Coresi; d) *Evanghelia cu învăţătură*; e) versiunea Stroici (GHEŢIE-MAREŞ, ORIG., p. 330). Dintre acestea, importante pentru discuţia noastră sunt versiunile primare, rezultate cu prilejul traducerii textului, sau care au cunoscut o oarecare răspîndire: versiunea din *Tetraevanghelul* de la Sibiu, versiunea din *Catehismul* lui Coresi, cele două versiuni din *Tetraevanghelul* lui Coresi şi versiunea Luca Stroici.

Studiind *Ocinaşul cu tîlc* (ms. 100 B.A.R. Cluj), asupra căruia se oprise şi Cipariu cu un secol mai devreme, Magdalena Georgescu analizează comparativ mai multe versiuni ale rugăciunii *Tatăl nostru* (GEORGESCU, 1978, p. 73-82). Din cele zece versiuni pe care le atribuie secolului al XVI-lea, autoarea studiului menţionat identifică trei versiuni de bază: versiunea din *Tetraevanghelul slavo-român* de la Sibiu, versiunea din *Catehismul* lui Coresi şi versiunea Luca Stroici (*ibidem*, p. 77). Magdalena Georgescu consideră că versiunea Cipariu reproduce în mare parte două versiuni de tip nordic: prima dintre acestea este oraţia notată de Luca Stroici, iar cealaltă este versiunea coresiană din *Liturghier*, apropierea de acest text fiind făcută de autoare pe baza cuvîntului *mărire*, prezent în doxologia finală (*ibidem*, p. 78). Din datele oferite de compararea versiunilor din secolul al XVII-lea, autoarea conchide că „variantele discutate reprezintă texte dependente, mai precis contaminate, provenind din versiuni care au circulat în secolul următor" (*ibidem*, p. 80), ea încercînd să grupeze cele mai importante versiuni în vederea stabilirii filiaţiilor (*ibidem*, p. 79-80). După analiza lingvistică a *Ocinaşului cu tîlc*, Magdalena Georgescu evidenţiază prezenţa a două straturi de limbă în text, unul de tip sudic, iar altul de tip nordic: „Faptul în sine nu are nimic surprinzător, ci reprezintă o consecinţă firească a modului în care s-a constituit această variantă a rugăciunii *Tatăl nostru*, întemeiată, după cum am arătat mai sus, pe versiuni ce conţineau

BDD-A19563 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 06:18:29 UTC)

elemente de tip sudic, infiltrate în fondul de bază care este de provenienţă nordică" (*ibidem*, p. 81).

Versiunea din *Tetraevanghelul* de la Sibiu (1551-1553)

Reţinem din contribuţiile anterioare că *Tetraevanghelul* sibian conservă un text bănăţean-hunedorean, care conţine şi unele particularităţi moldoveneşti (GHEŢIE-MAREŞ, ORIG., p. 340, cf. GHEŢIE, BD, p. 216-221). Primul strat de limbă aparţine traducătorului, iar al doilea se poate explica prin intervenţia revizorului (tipografului) (GHEŢIE-MAREŞ, ORIG., p. 341). Elementele neromâneşti ar proveni tot de la revizor, un sas din tîrgurile Moldovei. Nu se poate spune cu exactitate în ce mod s-a procedat în cazul originalului, existînd însă informaţia certă că *Tetraevanghelul* de la Sibiu are legături de filiaţie atît cu textul slavon, cît şi cu cel german (GHEŢIE-MAREŞ, ORIG., p. 341). Într-o contribuţie recentă, Ioan-Florin Florescu demonstrează, analizînd traducerea, că există concordanţe textuale între textul românesc şi traducerile cehe şi germane, anterioare lui Luther (FLORESCU, 2010, p. 38-90).

Rugăciunea *Tatăl nostru* ne dă cîteva informaţii suplimentare despre tipăritura sibiană. La o analiză atentă a textului, se poate observa că, iniţial fidel unui original slavon, acesta se apropie, probabil după revizie, de o altă versiune. Sunt prezente în text cîteva fapte de limbă care atestă, fără urmă de îndoială, dependenţa versiunii de un original slavon al rugăciunii din *Evanghelia după Matei*. Între acestea, termenul *săţioasă*, prezent în toate versiunile din secolul al XVI-lea, redă întocmai slavonul **насѫщьнъ** (MUNTEANU, LEX. BIBL., p. 430-432). Cuplul *datoriele* – *datornicilor* corespunde aici versiunilor greceşti, latineşti şi slavone.

O dificultate în explicarea prin slavonă a rugăciunii o constituie prezenţa termenului *rău*. Tradiţia textuală slavonă oscilează între doi termeni, ambii desemnînd un rău personalizat, dar cu preferinţă pentru al doilea: **избави нас wт лѫкаваго / wт непрїязни**. În secolul al XVI-lea, aceşti termeni nu erau traduşi prin *rău*. O dovadă în acest sens este un pasaj biblic care pune în lumină modul de transpunere în românește a seriilor sinonimice (Mt. 13:38-39): *iară plevila sămt feciorii relilor. Iară vrajmaşul ce le semănă iaste dracul* (ES 46r). Fragmentul apare la Coresi astfel: *e plêvele sănt fii nepriitoriului e vrăjmaşul ce o sêmănă iaste dracul* (CT 28v), în timp ce textul slavon este identic în evangheliarele slavone: **а плѣвели сѫть сн҃ове непрїязньнїи. а врагъ въсѣавыи, к҃ дїавол** (CTSL, zac. 54). Prezenţa lui *rău* se explică numai prin slavonul **зло**: *nu vă protiviţi reului* (ES 8v), *nu vă protivireţi răului* (CT 9r), **не противитисѧ злоꙋ** (CTSL, zac. 14). Cu toate că rugăciunea, în forma aceasta, a cunoscut o mare răspîndire în limba română, nu există nicio versiune slavonă a oraţiei dominicale în care să fie prezent termenul **зло**. El este prezent însă în versiuni slave moderne. Acest fapt pare să confirme ipoteza lui Ioan-Florin Florescu, potrivit căreia în *Tetraevanghelul* de la Sibiu se regăsesc influenţele unei versiuni cehe (*Biblia Olomouckâ*) sau polone.

BDD-A19563 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 06:18:29 UTC)

Singularul *cer*, prezent în *Tetraevanghelul* sibian, a putut rezulta din circulaţia orală a rugăciunii (prin anticiparea singularului din următorul verset), căci el nu reflectă vreo tradiţie scrisă. În textele slave am identificat patru versiuni ale oraţiei care conţin singularul *cer*. *Foile de la Sinai*, publicate împreună cu *Evhologhionul sinaitic*, conţin rugăciunea rostită de preot la intrarea în altar. Scribul a dat aici şi începutul oraţiei dominicale (f. 1v): ***и прѣдастъ емоу*** *[Petra – n.n.]* ***слав[ѫ] единого божьства кь три лица, глаголѧ· Ѡтьче нашъ іже еси на небесе(хъ) - До коньца тако рьци.*** Lecţiunea din acest pasaj este nesigură. Sreznevskij consideră că ***небесе*** e scris greşit, prin urmare îl completează punînd între paranteze caracterele lipsă: ***небесе(хъ)***. Jagić citeşte ***небесе***, o formă mai rară a locativului singular ***небеси*** (EVH. SIN., nota 16, p. 603). O a doua ocurenţă a singularului *cer* se găseşte în *Codex Assemanius*, o Evanghelie din secolul al XI-lea, scrisă în Macedonia. În acest text, care conservă versiunea de la Matei, apare forma ***небеси*** (AS., f. 73^{v}_{26c}). Acelaşi singular este prezent şi în *Apocalipsul apostolului Pavel*, în care apare locativul cu ***ы***, ***небесы*** (NOVAKOVIĆ, p. 438), ca o consecinţă a confuziei dintre ***ы*** şi *i* în slavona de redacţie sîrbo-croată (OLTEANU, SLAVA, p. 249). De aici el a pătruns în versiunea românească a *Apocalipsului* din *Codicele Sturzan*. Surprinzătoare este folosirea singularului şi într-un *Tetraevanghel* slavon de redacţie românească, scris în Moldova în secolului al XVI-lea, în versiunea de la Luca (Ms. 111, B.C.U. Iaşi.)[2]. Nu putem şti dacă singularul se găsea şi în originalul după care s-a copiat acest manuscris, dar putem presupune că rugăciunea, în forma aceasta, nu a cunoscut răspîndire ca versiune independentă, deoarece conţine dezvoltări care nu se găsesc decît în *Evanghelia după Luca*.

Am identificat acest singular şi într-o versiune slavă modernă, în *Biblia Radziwiłłowska*, traducere reformată posterioară tipăriturii sibiene. Dacă nu cumva avem aici de a face cu o influenţă germană, prezenţa singularului poate fi considerată un element care, alături de lexemul *rău*, confirmă ipoteza confruntării lucrării cu o versiune slavă reformată. Totuşi, explicarea prin traducere a singularului *cer* trebuie primită cu toată rezerva. Ea nu poate fi probantă în stabilirea filiaţiei, căci „probante sunt numai acele trăsături care n-au putut apărea paralel şi independent" (ONU, CRIT. TEXT., p. 26). Dacă singularul *cer* s-a născut datorită anticipării corespondentului din versetul următor, fapt ce poate apărea doar în rugăciunea rostită, el poate proba existenţa unui scrib care rostea în româneşte rugăciunea.

Explicarea prezenţei în unele versiuni româneşti a termenului *ispită* prin slavonă ridică probleme serioase. Versiunile slavone ale oraţiei dominicale conţin la *Matei* termenul ***напасть***, care nu era tradus de cărturari prin *ispită*. Acest fapt de limbă s-ar explica tot prin apelul la tradiţia biblică cehă şi poloneză, unde avem *pokuszenie* (BR, BO şi BK).

[2] Vezi descrierea la LINŢA, MS. SLAV., I, nr. 1/15.

BDD-A19563 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 06:18:29 UTC)

După cum vom vedea mai jos, cuplul *greşeală–greşit*, prezent în textele coresiene, nu se poate explica satisfăcător decît printr-o versiune cehă sau polonă. Prezenţa lui *rău* în *Tetraevanghelul* sibian, în timp ce *greşeală–greşit* se află la Coresi, ar putea fi un argument prin care s-ar susţine ideea că a existat o versiune primitivă a Evangheliei, tradusă din cehă sau polonă, folosită în realizarea celor două ediţii ale *Tetraevanghelului* din secolul al XVI-lea.

Versiunea din *Catehismul* lui Coresi (1560)

Ipotezele privitoare la originea rugăciunii *Tatăl nostru* tipărită în *Catehismul coresian* sunt contradictorii. Pe baza cîtorva grafii comune în *Tetraevanghelului de la Sibiu* şi *Catehismului* lui Coresi, GHEŢIE-MAREŞ, ORIG., p. 229, sugerează existenţa unei legături de filiaţie între tipăritura sibiană din 1544 şi cea coresiană. De asemenea, acele grafii ar sugera că textul ar proveni dintr-un original scris cu caractere latine (cf. GHEŢIE, 1979, p. 171). Unele dintre grafiile comune sunt prezente în *Întroducere*, în *Crez* şi în *Tatăl nostru* (vezi reproducerea diftongului *oa* prin *o* în *săţiosă*). *Catehismul* de la Sibiu se pare că era tradus din maghiară, pe cînd *Tatăl nostru* coresian este în mod cert tradus din slavonă, după cum se şi mărturiseşte în *Prefaţă*. În acest sens, profesorul Eugen Munteanu a argumentat prin prezenţa în text a termenului *săţioasă*, reflectînd tradiţia textuală slavonă (MUNTEANU, LEX. BIBL., p. 430). Textul oraţiei dominicale ar proveni, după unii, din ediţia nerevizuită a *Tetraevanghelului*. Faţă de textul coresian din 1561, cel din *Catehism* diferă printr-un element prezent şi în *Tetraevanghelul* sibian: singularul *cer*, care a fost înlocuit cu pluralul după revizia textului. După cum am spus, este greu să admitem o legătură de filiaţie doar pe baza acestui fapt. Prezenţa singularului poate atesta faptul că rugăciunea a fost redată din memorie sau dintr-o altă lucrare avută la îndemînă, iar la confruntarea cu o versiune slavonă a fost remarcată echivalarea nejustificată a locativului plural cu singularul. Întrucît versiunea aceasta se găseşte şi în *Tetraevanghel*, o vom discuta mai jos.

Versiunile din *Tetraevanghelul* lui Coresi (1561)

Tetraevanghelul coresian a fost realizat prin punerea la contribuţie a mai multor versiuni, ele fiind, după unii cercetători, *Tetraevanghelul* de la Sibiu şi *Tetraevanghelul* din 1532 (GHEŢIE-MAREŞ, DC, p. 71-76; GHEŢIE, BD, p. 254), la care s-a adăugat versiunea slavonă tipărită un an mai tîrziu de Coresi[3]. Cei care s-au ocupat de *Tetraevanghelul* coresian au avansat şi ipoteza existenţei unei versiuni nerevizuite, din

[3] Vezi şi I. Ionescu, *În legătură cu originalul românesc al* Tetraevanghelului *coresian*, în LR, XXVIII (1979), nr. 2, p. 207-208. Punînd la contribuţie rezultatele ultimelor cercetări de numismatică, autorul consideră că *somul* şi *crucea* constituie un argument important în demonstrarea originii moldoveneşti a traducerii *Tetraevanghelului* coresian.

BDD-A19563 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 06:18:29 UTC)

care s-a preluat rugăciunea *Tatăl nostru* în *Catehism* (GHEŢIE-MAREŞ, ORIG., p. 331). Traducătorii nu aveau o cultură deosebită, greşelile de traducere demonstrînd că ei nu cunoşteau bine slavona (DIMITRESCU, CT, p. 22-23). Actualizarea în text a unor sensuri secundare pune într-o lumină nouă modul în care s-a tradus. Există situaţii în care **врагъ**[4] este echivalat cu *drac*, în timp ce *Tetraevanghelul* sibian dă *vrăjmaş*. La Matei 5:44, zac. 15: *iubiţi vrajmaşi voştri* (ES 9r), *iubiţi dracii voştri* (CT 9r). Acest lucru demonstrează cunoştinţele inegale de slavonă ale traducătorilor. Se pot constata deosebiri între felul în care traducătorii au tălmăcit un evanghelist sau altul (DIMITRESCU, CT, p. 22). Acelaşi lucru se observă din traducerea rugăciunii *Tatăl nostru*, unde prepoziţia **на** este redată prin *la*: *cumu e la ceri şi la pămînt* (CT 142v), fapt care atestă, cel puţin în cazul celor două versiuni ale oraţiei dominicale, prezenţa a doi traducători diferiţi pentru *Matei* şi *Luca*. Situaţia ar putea sugera că traducătorul nu obişnuia să rostească rugăciunea în limba română, cu toate că acest lucru este de necrezut pentru un creştin practicant.

Rugăciunea *Tatăl nostru* de la *Matei* (CT 10r) este, în parte, dependentă de originalul slavon: atît la *Matei*, cît şi la *Luca*, *viclean* redă slavonul **лѫкавъ** 'perversus'. Dacă termenul se poate explica şi prin alte limbi, există două elemente care se explică exclusiv prin slavonă: *săţioasă* (vezi supra) şi *năpastă*.

Termenul *năpastă* 'ispită' apare rar în textele slavone: Kałużniacki îl indexează la cuvinte rare, în *Evangheliarul* putnan numărînd trei ocurenţe (PUTN., p. 275). Din examinarea versiunilor slavone se observă că, în pofida rarelor sale apariţii, termenul este prezent mereu în *Rugăciunea domnească* de la *Matei*, doar însoţit de **непрязнинъ**. Există şi excepţii, identificate de noi în slavona de redacţie bulgaro-macedoneană: **искоушєникъ** 'tentatio' – **лѫкавъ** 'perversus' (VRAŢA, KOHNO). De asemenea, o excepţie de la regulă este şi versiunea slavonă a *Tetraevanghelului* tipărit de Coresi, care conţine **напастъ–лѫкавъ**, caz destul de rar, întîlnit mai tîrziu în *Biblia de la Ostrog*. În *Tetraevanghelul* coresian *năpastă* apare de şapte ori, în toate cazurile fiind transfer lexical direct. Termenul este rar în epocă (cîte o singură ocurenţă în *Liturghierul* lui Coresi şi în *Tetraevanghelul* sibian), sensul actualizat în text fiind transferat din slavonă. Neavînd circulaţie orală cu acest sens, prezenţa termenului probează originea slavonă a textului care îl conţine. Acest cuvînt a cunoscut transferul direct şi mai devreme, în *Psaltirea Hurmuzaki*, unde înregistrează o singură ocurenţă: *Că cu tinre izbavi-me-voiu de năpaste* (Ps. 17, 30, 13r3).

Sinonimia dintre *a ierta* şi *a lăsa* în vechile texte româneşti dă un indiciu asupra relaţiei textului românesc cu originalul. Urmărim cinci ocurenţe ale lui **оставити** şi

[4] Pentru istoria cuvîntului reţinem o precizare preţioasă a lui A. Brückner: în redacţia bulgaro-macedoneană, **врагъ** 'vrăjmaş' a cunoscut şi sensul de 'diavol' (BRÜCKNER, s.v. *wróg*). Daničić identifică în slavona sîrbo-croată doar sensul de 'inimicus' (DANIČIĆ, s.v. **врагъ**). În secolul al XVII-lea, sub influenţa slavonei ruso-ucrainene, Mardarie Cozianul glosează slavonul **врагъ** prin 'vrăjmaş' (MARDARIE, p. 118), care la Pamvo Berynda este înregistrat cu sensurile '**ворогъ**, **непріятєль**' (BERYNDA, p. 17). Traducerea *drac* din *Tetraevanghelul* coresian indică faptul că traducătorul cunoştea slavona de redacţie bulgaro-macedoneană.

BDD-A19563 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 06:18:29 UTC)

ale sinonimelor sale în textul slavon al lui Coresi. Situaţia se prezintă astfel: ***оставити*** (Mt. 6:12) – ***ѡтпоустити*** (Mt. 6:14) – ***простити*** (Mt. 18:27) – ***оставити*** (Mt. 18:27) – ***оставити*** (Lc. 11:4). La Coresi, acestea sunt redate astfel: *a ierta – a lăsa – a ierta – a lăsa – a lăsa*. Rezultă că rugăciunea, cel puţin în *Matei*, nu a rezultat din traducerea textului Evangheliei, deoarece ***оставити*** este echivalat în mod consecvent cu *a lăsa*, exceptînd oraţia dominicală de la Mt. 6:9-13.

Mult timp nu s-a putut identifica sursa cuplului *greşalele – greşiţilor*, prezent în versiunile româneşti. Dacă unii cercetători au văzut în *greşeală* o influenţă a versiunii de la Luca, *greşit* nu corespunde tradiţiei biblice din limbile clasice (cf. GHEŢIE-MAREŞ, ORIG., p. 331-332). Contribuţia recentă a lui Ioan Florin-Florescu aduce informaţii noi despre posibilitatea unor legături de filiaţie între versiunea *Tetraevanghelului* sibian şi versiunile cehe reformate (FLORESCU, 2010). În mod surprinzător, *Tetraevanghelul* sibian nu traduce cuplul *viny – vinníkům* (*winy – winowaycom* în *Biblia Radziwiłłowska*), aşa cum ne-am fi aşteptat, ci se supune tradiţiei slavone. Cuplul *greşeală – greşit*, prezent atît la Matei, cît şi la Luca, pare să fi fost creat după model polonez sau ceh.

În pofida faptului că se poate identifica satisfăcător modelul străin al cuplului *greşalele – greşiţilor*, nu se poate stabili cu exactitate modelul lexical al substantivului provenit din participiu. În *Psaltirea Hurmuzaki*, *greşit* 'păcătos' apare de două ori (7^{r}_{18}, 122^{v}_{17}), în paralel cu slavonismul *greaşnic*: *Frînge braţul greşitului şi hicleanului* (Ps. 9, 36, PH 7^{r}_{18}), iar mai departe: *Întoarce-se-vor greaşnicii întru iad* (Ps. 9, 18, PH 6^{r}). Prezenţa termenului ar putea sugera obişnuinţa utilizării lui în context, cel puţin în cazul rugăciunii *Tatăl nostru*.

Versiunea de la *Luca* este mult mai apropiată de originalul slavon din *Tetraevanghelul* slavon tipărit de Coresi: *în toate zilele* redă slavonul ***на въсѣкь дн҃ь***, *a lăsa* corespunde slavonului ***ѡставити***, iar *şi înşine lăsăm tuturor datornicilor noştri* are ca model formula ***ибо сами ѡставлѣемь въсѣкомоу длъжникꙋ нашемꙋ***. Termenul *ispită* redă slavonul ***искоушениѥ***, prezent în versiunile slavone de la Luca. În *Tetraevanghelul* coresian *ispită* apare în două situaţii, ambele corespunzînd în original termenului ***искоушениѥ***. *A izbăvi* corespunde sl. ***избавити***, cu o singură ocurenţă în versiunea românească a *Tetraevanghelului*. În tipăritura sibiană apare în două rînduri: în *Rugăciunea domnească* şi la Matei 20:28 (*să izbăvească*, cf. CT, unde este transpus substantival *să dê sufletul lui izbăvire*, după slavonul ***и дати дꙋшѫ своѫ избавленїе за многы***. *Datoare* nu redă slavonul ***грѣхъ*** prezent în versiunile slave de la *Luca*. El sugerează mai degrabă un original cu ***долги***, ceea ce ne trimite cu gîndul la *Tetraevanghelul* sibian. Cu toate acestea, tradiţia textuală infirmă această presupunere. Se ştie că, în acest loc, ***долги***, prezent în toate versiunile slave consultate, corespunde lat. *peccatum*. El s-ar putea explica prin influenţa lui ***длъжникъ*** din acelaşi verset. Absenţa lui *pre* la acuzativ, atestată şi mai tîrziu, în *Fraţi dragi*, l-a făcut pe N. Drăganu să creadă că formularea este mai arhaică decît cea care îl conţine pe *pre* (atestată în toate celelalte versiuni din secolul al XVI-lea). El considera că prima versiune provine de la „întorsura de demult" a Evangheliei, cînd s-a introdus şi

BDD-A19563 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 06:18:29 UTC)

termenul *hitlean*, care nu e o traducere a germanului *uebel*, *böse* (DRĂGANU, CAT. LUT., p. 587).

Cele două versiuni coresiene din *Tetraevanghel* sunt traduse din slavonă. Dacă versiunea de la *Luca* a rezultat cu prilejul traducerii textului în care se află, versiunea de la *Matei* este anterioară traducerii *Tetraevanghelului*. Ea a rezultat din slavonă, neexistînd nici un temei să credem că doar s-a revizuit după un original din această limbă.

Versiunea Luca Stroici (1593)

Versiunea Luca Stroici[5], reprodusă de Gaster (CHREST. ROM., I, p. 39) şi de Hasdeu (HASDEU, CB, II, p. 119), este atribuită Moldovei, atît pe baza trăsăturilor dialectale, cît şi pe considerentul că ea circula în secolul al XVII-lea în această regiune (*ibidem*). În pofida datării ei, Hasdeu o considera mai arhaică decît versiunile coresiene (HASDEU, CB, II, 118). Prezenţa termenului *ispită* sugerează legătura cu un lat. *tentationem*, dar şi cu *Tetraevanghelul slavo-român de la Sibiu* (*ibidem*, p. 333).

Asupra versiunii lui Luca Stroici se opreşte şi Eugeniu Coşeriu, în studiul său dedicat urmelor româneşti din Occident (LB. ROM.). Culegerea de studii publicată sub titlul *Limba română în faţa Occidentului* include versiunile oraţiei dominicale care au avut circulaţie în Occident, ocazie cu care se face şi o filiaţie a textelor.

Diferită de cea coresiană, versiunea Stroici a fost alcătuită în Moldova, dovadă stînd particularităţile dialectale, dar şi prezenţa ei un secol mai tîrziu în aceeaşi arie geografică (GHEŢIE-MAREŞ, ORIG., p. 333-334; COŞERIU, LB. ROM., p. 53). Dacă localizarea ei nu pune probleme, mai dificilă este stabilirea unui original după care s-a efectuat traducerea.

După GHEŢIE-MAREŞ, ORIG., p. 333, *ispită* ar putea sugera un original latinesc cu *tentatio*, dar, la fel de bine, ar putea fi o influenţă a *Tetraevanghelului* sibian. După cum s-a văzut, există corespondenţe între tipăritura sibiană şi tradiţia biblică cehă, nefiind necesar apelul la latină în explicarea prezenţei lui *ispită* în *Matei*, ceea ce ar întări ipoteza legăturii dintre *Tetraevanghelul* sibian şi versiunea *Rugăciunii domneşti* care circula în Moldova în secolele al XVI-lea-al XVII-lea. Prezenţa termenului *părinte* ar sugera o apropiere de surse. Versiunea conţinînd acest termen se pare că devenise normă în jumătatea nordică a ţării, căci atestările ei sporesc în secolul al XVII-lea. Din punct de vedere semantic, prezenţa lui *a mîntui* nu pune probleme, dar este surprinzătoare prezenţa acestui verb în rugăciune, cînd exista *a izbăvi*, folosit uneori exclusiv în acest context.

[5] Cea mai recentă referire la această versiune se găseşte în Daniele Pantaleoni, *Observaţii asupra textelor româneşti vechi cu alfabet latin (1570–1703)*, în „Philologica Jassyensia", an III, 2007, nr. 1, p. 39-56, la http://iit.iit.tuiasi.ro/philippide/asociatia/ asociatia_admin/upload/III_1_Pantaleoni.pdf, unde este dată şi o bibliografie a problemei.

BDD-A19563 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 06:18:29 UTC)

Asemănările dintre versiunea Stroici şi versiunea lui Nicolae Milescu, publicată un secol mai tîrziu, îl fac pe Coşeriu să opineze că putem vorbi despre o tradiţie moldovenească, respectiv nord-românească a acestui text (COŞERIU, LB. ROM., p. 53).

Doxologia

Am identificat în rugăciunea *Tatăl nostru* din secolul al XVI-lea patru tipuri de doxologii: 1. *Că a ta iaste împărăţia şi puterea şi slava în veci, amin* (ES, CAT. C., CT, CC²); 2. *Că a ta iaste împărăţia şi putearea şi slava în vecia veacului, amin* (CM); 3. *Ke ie a ta imperacia ssi putara ssi cinstia in neczij necitor, amen* (Stroici); 4. *Că a ta iaste împărăţiia şi tăriia şi măriia, tatăl şi fiiul şi sfîntul duh şi acmu şi pururea şi în veacii de veac* (CL). Spre deosebire de versiunile româneşti, cele slavone au un caracter mai unitar: A. ***ꙗко твоє ѥсть царьствиѥ въ вѣкы амин*** (VRAŢA); B. ***ꙗко твоѥ ѥсть царьствиѥ и сила и слава въ вѣкъı амин*** (majoritatea versiunilor vechi slave şi slavone consultate, din toate redacţiile); C. ***ꙗко твоѥ ѥсть царьствиѥ и сила и слава оц҃а и сн҃а и ст҃го дх҃а въ вѣкы амин*** (ARH.). Din cele arătate se pot trage cîteva concluzii: în spaţiul românesc a cunoscut răspîndire tipul slav B, care are şi cele mai multe atestări. Doxologia nu se poate explica raportîndu-ne la *Biblia Olomoucká*, deoarece ea nu însoţeşte rugăciunea în acest text. În schimb se găseşte în *Biblia Kralická* şi în *Biblia Radziwiłłowska*, corespunzînd tipului slav B. În lipsa unui original care să poată explica celelalte doxologii, considerăm că diferenţele strecurate în text trebuie puse pe seama redării lor din memorie. Aşa s-ar explica şi prezenţa termenilor *putere* şi *mărire*, în condiţiile în care se practica transferul din slavonă (dar nu trebuie să scăpăm din vedere nici faptul că la Coresi ***сила*** este tradus mai des prin *putere* decît prin *silă*).

Ce versiune neotestamentară a rugăciunii a fost mai răspîndită în secolul al XVI-lea?

Alexandra Roman Moraru şi Gheţie-Mareş atrag atenţia asupra faptului că în primele texte româneşti, rugăciunea *Tatăl nostru* apare într-o formă contaminată, scribul punînd la contribuţie atît varianta de la *Matei*, cît şi varianta de la *Luca*. Cercetătorii au argumentat acest punct de vedere prin următoarele aspecte: 1. ***насѫштьнъи***, redat prin *săţioasă*, este specific versiunii de la *Matei*; 2. prezenţa termenului *greşeală* trimite la Luca, dar *greşit* nu se explică prin raportare la tradiţia biblică; 3. prezenţa doxologiei finale, specifică versiunii de la *Matei*; (ROMAN-MORARU, CAT. C., p. 45; GHEŢIE-MAREŞ, ORIG., p. 330-331). Vom vedea, în cele ce urmează, că acest punct de vedere nu mai poate fi susţinut în prezent.

1) Dacă versiunea de la *Luca* se deosebeşte de cea de la *Matei* în textele slave vechi, în textele slavone asistăm la o contopire a celor două versiuni. Uneori se păstrează mai multe diferenţe, alteori la *Matei* şi la *Luca* rugăciunea este identică

BDD-A19563 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 06:18:29 UTC)

(cazul OSTR.). Redacţiile slavonei prezintă un ***насѫштьнъи*** generalizat în ambele pasaje biblice. Diferenţa stă însă în secvenţa următoare, în care majoritatea versiunilor de la *Luca* păstrează sintagma ***на въсѣкъ дєнь*** (excepţie face OSTR., care conţine cuvîntul ***дьньсь***, după modelul de la *Matei*). Prezenţa lui *săţioasă* nu poate fi folosită, aşadar, ca probă în stabilirea originii mateiene a rugăciunii *Tatăl nostru*.

2) Cuplul *greşalele* – *greşiţilor* pare să fi fost creat după model polonez sau ceh. Aşadar, nici acest fapt de limbă nu poate afirma sau infirma originea mateiană a rugăciunii, el explicîndu-se foarte bine la Matei prin apelul la versiunile biblice poloneze şi cehe.

3) Versiunea liberă a rugăciunii *Tatăl nostru* are, prin tradiţia cultului, doxologia. Faptul este ilustrat încă din primele secole creştine (versiunea din DIDAHIA, p. 30). În secolul al XVI-lea doxologia este variabilă, ceea ce ar sugera că aceasta lipsea din oraţia dominicală folosită de scrib, deci era redată din memorie sau din alte lucrări.

Absenţa doxologiei, precum şi celelalte fapte de limbă amintite mai sus ar putea confirma provenienţa de la *Luca* a rugăciunii. Ipoteza s-ar susţine şi prin simplul fapt că, prin intermediul Evangheliei, oraţia dominicală a fost favorizată în forma conservată la *Luca* (versiunea după *Matei* nu se găseşte în Evangheliile la duminici şi sărbători). Aşadar, nu ar mai fi necesar apelul la cehă şi polonă în explicarea prezenţei termenului *ispită*. În toate redacţiile slavonei versiunea de la *Luca* îl redă pe *tentatio* prin ***искоушєниѥ*** (excepţie fac OSTR. şi ARH., în timp ce ***напасть*** este generalizat la *Matei* (exceptînd VRAŢA).

Din cele arătate, este limpede că nu putem vorbi despre o abatere de la textul canonic prin punerea la contribuţie a ambelor versiuni biblice (*Matei* şi *Luca*), cum s-a susţinut pînă în prezent. Nu este necesar apelul la două versiuni, în explicarea genezei rugăciunii. Dar, cum am arătat deja mai sus, explicarea provenienţei de la *Luca* a versiunilor româneşti întîmpină dificultăţi majore (Lc. 11:2-4 conţine dezvoltări absente la Matei, iar aceste dezvoltări sunt prezente în secolul al XVI-lea doar în *Tetraevanghelul* coresian, la *Luca*, căci traducătorul a tălmăcit întocmai textul slavon).

Curentul cultural

Asupra curentului cultural care a stat la baza traducerii rugăciunii *Tatăl nostru* s-au pronunţat puţini cercetători, deoarece nu sunt pe deplin lămurite condiţiile de apariţie a tipăriturilor care conţin oraţia dominicală. N. Sulică şi P. P. Panaitescu pun traducerea (revizuirea) pe seama spiritului ortodox, fapt contestat în GHEŢIE-MAREŞ, ORIG., p. 332. Referindu-se doar la versiunile coresiene şi la cea publicată de Luca Stroici în Polonia, Ion Geţie şi Al. Mareş evită să se pronunţe cu exactitate asupra problemei. Despre versiunea Stroici nu ni se spune nimic, dar versiunile coresiene sunt atribuite Reformei (în cazul în care textul provine din *Catehismul* sibian; dacă el are la origine versiunea nerevizuită a *Tetraevanghelului* coresian, iniţiativa traducerii nu poate fi stabilită).

BDD-A19563 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 06:18:29 UTC)

Pe baza cîtorva fapte de limbă evidenţiate în studiul de faţă (cuplul *greşeală* – *greşit*; *rău*), se poate susţine că versiunile provin dintr-un prototip românesc care redă o versiune slavă modernă (cehă sau polonă). Elementele comune prezente la Filip Moldoveanul, Coresi şi Luca Stroici, şi care nu se explică satisfăcător prin raportare la versiuni slavone, confirmă dependenţa de un prototip românesc cu original slav modern. Nu putem avea o certitudine cu privire la originalul slav al rugăciunii *Tatăl nostru* pînă ce nu vom examina comparativ versiunile poloneze, cehe, germane şi maghiare, lucru pe care ni l-am propus pentru o lucrare viitoare.

Rugăciunea domnească întăreşte, în schimb, ipoteza unei traduceri husite a Evangheliei în spaţiul românesc, ceea ce deschide o nouă – şi în acelaşi timp veche – dezbatere asupra influenţei husite în Moldova. Susţinătorii teoriei husite ar trebui să dea răspuns cîtorva întrebări: Cine ar fi tradus aceste cărţi? Pentru cine ar fi tradus husiţii texte creştine elementare în limba română?[6]

Cine ar fi putut traduce cărțile în limba română? Discuţia despre începuturile scrisului în limba română este sintetizată de G. Ivănescu, care admite ipoteza mai veche a explicării traducerilor prin influenţa husită, cu amendamentul că nu putem vorbi despre husiţi români, întrucît documentele nu atestă trecerea acestora la noua religie (IVĂNESCU, ILR, p. 505). În cea mai nouă contribuţie dedicată husitismului din spaţiul românesc, Cristian Daniel consideră negarea convertirii românilor drept o exagerare, „deoarece sursele arată că au existat şi români care s-au convertit la catolicism" (DANIEL, 2007, p. 176-177). Antonius de Spoleto, un franciscan, a făcut convertiri între români, predicînd în limba lor (DANIEL, 2007, nota 117, p. 177). Autorul studiului arată că există şi alte temeiuri pentru care s-ar susţine trecerea unor români la husitism (p. 177-178). În pofida argumentelor lui Cristian Daniel, opinia generală în istoriografia românească este că românii nu s-au convertit la husitism, dovadă stînd chiar agitaţia creată în rîndul ierarhiei catolice din Moldova, dar şi absenţa unor asemenea fapte din documentele cancelariei domneşti. Aşadar, menţiunea privitoare la convertirea românilor ar trebui să o înţelegem probabil ca pe o referire la populaţia catolică. Acest punct de vedere este susţinut şi de Radu Rosetti, care argumentează cu documente că veniturile parohiilor catolice scăzuseră din pricina convertirii credincioşilor la „blestemata erezie a Boemilor" (ROSETTI, UNG., p. 64-67). Din cele arătate se constată că traducătorul nu putea fi un român, întrucît izvoarele nu atestă trecerea ortodocşilor la husitism[7]. Ipoteza trebuie privită cu mari rezerve, întrucît o traducere masivă din limbile slave de vest ar fi lăsat urme vizibile. Doar dacă nu cumva cele cîteva moravisme identificate de Pandele Olteanu s-ar explica mai bine astfel (vezi OLTEANU, 1962, p. 67-67).

[6] Pentru o discuţie despre teoria husită, vezi GHEŢIE-MAREŞ, ORIG., p. 83-85; MUNTEANU-ŢÎRA, ILRL, p. 50-52.

[7] Ivănescu admite însă posibilitatea ca nişte clerici români să-şi fi însuşit ideea husită a traducerii textelor religioase, traducînd astfel cărţile religioase în limba română (ILR, p. 505).

BDD-A19563 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 06:18:29 UTC)

Pentru cine au tradus husiţii cărţile religioase? Ar fi neadevărat să susţinem absenţa prozelitismului husit în rîndul ortodocşilor, cu toate că rezultatele unei asemenea acţiuni nu au fost vizibile (sau nu s-au păstrat). Locuitorii tîrgurilor moldovene proveneau din grupuri etnice diferite (români, germani, maghiari, armeni, slavi, italieni, greci, evrei), maghiarii şi saşii fiind atestaţi în aceste locuri dintr-o perioadă anterioară venirii tătarilor. Saşii erau în număr mai mare în Baia, Suceava, Tîrgu Neamţ, Roman, Trotuş şi Cotnari (DANIEL, 2007, p. 176). La aceste populaţii se adaugă polonezii, cehii şi slovacii husiţi, a căror prezenţă este încă disputată (vezi infra). Există şi opinii potrivit cărora ceangăii din Moldova foloseau limba română în uzul personal[8]. Într-o asemenea diversitate etnică era posibil ca limba română să deţină rolul de vehicul cultural în care să se traducă textele sacre *pentru aceste grupuri etnice*? O cercetare atentă a izvoarelor va putea limpezi această problemă.

În favoarea teoriei husite se pronunţase şi Al. Procopovici, care arăta că numai husiţii îşi intitulau catehismele „întrebare", dar GHEŢIE-MAREŞ, ORIG., p. 52, consideră argumentul insuficient, mai ales în acest stadiu al cercetărilor, fiind necesară studierea tuturor catehismelor maghiare şi germane din secolele al XV-lea-al XVI-lea.

Nici luteranismul nu ar trebui scos din discuţie în cercetarea curentului cultural sub influenţa căruia a rezultat traducerea Evangheliei (şi implicit a *Rugăciunii domneşti*) la noi. Se ştie că în 1532 un doctor moldovean, care vorbea latina şi polona, adept al lui Luther, intenţiona să tipărească *Tetraevanghelul* şi *Apostolul*. Dacă Ioan-Florin Florescu a arătat dependenţa *Tetraevanghelului* sibian de *Biblia Olomoucká*, nu ştim nimic despre relaţia textelor biblice poloneze cu cele româneşti. Nu putem fi de acord cu sugestia oferită de FLORESCU, 2010, p. 42, după care în secolul al XV-lea am fi avut o puternică legătură cu Polonia, ceea ce ar putea da mai multă greutate explicării prin polonă a traducerii Evangheliei la noi. Se ştie că şcolirea fiilor de boieri moldoveni în Polonia s-a făcut destul de tîrziu, cu preponderenţă în Rutenia ortodoxă, iar legăturile de familie (de tradiţie în dinastia Muşat) nu au fost de natură să recepteze aceste mişcări confesionale.

Din cele arătate deducem dificultatea de a ne pronunţa pentru un curent anume în ceea ce priveşte *Rugăciunea domnească*. Însă lucrurile par să încline în favoarea ipotezei traducerii husite a Evangheliei din limba cehă, din trei motive:

1) În Moldova existau husiţi slovaci şi cehi (GHEŢIE-MAREŞ, ORIG., p. 84). Sintetizînd informaţiile din istoriografie, Cristian Daniel reţine că atunci cînd apartenenţa etnică a husiţilor este luată în discuţie, apar anumite diferenţe. Mihail Dan afirmă că printre aceştia ar putea fi şi slovaci, nu doar maghiari, Macůrek spune că ei erau doar maghiari şi saşi, în timp ce Galamb a remarcat că husiţii veneau din Boemia şi Polonia (nota 105, p. 175). Cercetările mai noi nu lasă nicio

[8] Cf. Cerasela Maria Virlan-Blaj, *Comunităţile catolice din Moldova*, în „Journal for the Study of Religions and Ideologies", vol. 1, 2002, nr. 3, http://www.jsri.ro/old/html%20version/index/no_3/cerasela_maria-articol.htm.

BDD-A19563 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 06:18:29 UTC)

urmă de îndoială: în vremea lui Ştefan cel Mare a existat un val de boemi care s-au aşezat în Ungaria, dar, nefiind primiţi de Matei Corvin, au plecat spre Transilvania şi apoi spre Moldova. Cu toate acestea, izvoarele istorice ar trebui reluate şi analizate critic, lucru pe care Cristian Daniel nu îl face.

2) Dacă în Cehia şi Ungaria exista deja o versiune completă a Bibliei, tradusă de husiţi, prima versiune poloneză completă datează abia din 1563, fiind un demers sprijinit de calvinul Radziwiłł (dar este drept că anterior existau versiuni ale Evangheliei din secolele al XV-lea-al XVI-lea).

3) Filologii fac o obiecţie deloc neglijabilă teoriei husite, atrăgînd atenţia că o traducere de o asemenea anvergură, care să includă *Psaltirea*, *Evanghelia* şi *Apostolul*, necesita un program şi suportul conducerii ţării, aşa cum s-a întîmplat mai tîrziu în cazul Reformei din Transilvania. Dar cercetările mai noi arată că husiţii se bucurau de bunăvoinţa lui Alexandru cel Bun, care organiza chiar dezbateri husito-pravoslavnice la Curte. Este deja cunoscut că apropierea dintre husiţi şi ortodocşi a stîrnit indignarea misiunilor catolice din Moldova, dar ea a fost brusc curmată de căderea Constantinopolului (DANIEL, 2007, p. 179). Însă numai examinarea comparativă a versiunilor husite şi a celor mai vechi versiuni româneşti poate da un răspuns cert la problema de faţă.

Concluzii

Din cele arătate concluzionăm că cele mai vechi versiuni ale *Rugăciunii domneşti* se apropie prin unele fapte de limbă de slavonă, dar nu se pot explica exclusiv prin aceasta.

Cuvintele din rugăciunea *Tatăl nostru* indică două situaţii: 1) descendenţa sigură dintr-o versiune slavonă (*săţioasă*, *năpastă*); 2) descendenţa neîndoioasă dintr-o versiune slavă modernă (*greşalele* – *greşiţilor*, *rău*). De asemenea cuplul *greşalele* – *greşiţilor*, a cărui raritate în versiunile străine s-a văzut deja, ar trebui explicat în toate versiunile printr-un original comun. Dar cum s-a putut difuza acest original în spaţiul românesc? Considerăm că originalul a fost difuzat (şi) pe cale orală, în sprijinul ipotezei noastre pledînd mai multe fapte: 1) inconsecvenţe grafice (la Coresi); 2) inovaţii care nu se regăsesc în originalele slavone: *cer*; 3) cuvinte care au avut un original străin bine precizat, el neputînd avea sursă multiplă: *greşalele* – *greşiţilor*. Explicarea rugăciunii *Tatăl nostru* din secolul al XVI-lea prin punerea la contribuţie a mai multor versiuni trebuie întîmpinată însă cu prudenţă (cf. supra, Magdalena Georgescu). Efortul logic depus în explicarea unor fapte de limbă cu o geneză complexă (dacă nu cumva în această geneză complexă trebuie să vedem o contopire a versiunilor datorată oralităţii), pot uneori să ne îndepărteze de verosimil. Este necesar să aducem în actualitate o afirmaţie a lui Eugen Coşeriu: „...nu se poate admite ca un text precum *Tatăl nostru* să fie «transcris» dintr-o carte – dacă nu cumva aceasta nu se face în scopuri filologice – deoarece este vorba de un text pe care, în mod normal, orice român adult îl cunoaşte pe dinafară... tocmai

BDD-A19563 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 06:18:29 UTC)

de aici şi micile variaţii în redarea acestui text chiar de către una şi aceeaşi persoană" (COŞERIU, LB. ROM., nota 57, p. 62-63).

Identificarea originalelor celor mai vechi versiuni româneşti ale *Rugăciunii domneşti* este dificilă în stadiul actual al cunoştinţelor. Înaintăm explicaţia prin apelul la influenţa husită cu toată rezerva, căci datele actuale nu permit extragerea unor concluzii sigure, iar versiuni slavone care să explice satisfăcător versiunile româneşti nu există.

Bibliografie

A. Izvoare şi lucrări de referinţă

ARH. = *Архангельское Евангелие 1092 года. Исследования. Древнерусский текст. Словоуказатели*, Научно-издательский центр „Скрипторий", Moscova, 1997.

AS. = Josef Vajs, Josef Kurz (edit.), *Evangeliarium Assemani. Codex Vaticanus 3. Slavicus glagoliticus*, tom. II, Nakladatelství Československé Akademie Věd, Praga, 1955.

BK = *Biblia Kralická*, ediţie electronică la Brno University of Technology, http://www.fit.vutbr.cz/~michal/kr/kkwww/kk_show.php.cs .

BO = *Biblia Olomoucká*, în facsimil la http://dig.vkol.cz/dig/miii1ii/0170v.htm .

BR = *Biblia Radziwiłłowska*, în facsimil la Polska Biblioteka Cyfrowa, http://www.pbi.edu.pl/book_reader.php?p=41030&s=1 .

CC^2 = Diaconul Coresi, *Carte cu învaţătură (1581)*, publicată de Sextil Puşcariu şi Alexie Procopovici, Bucureşti, vol. I, 1914.

CL = *Liturghierul lui Coresi*, text stabilit, studiu introductiv şi indice de Al. Mareş, Editura Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1969.

CM = *Tîlcul evangheliilor şi Molitvenic rumînesc*, ediţie critică de Vladimir Drimba, studiu introductiv de Ion Gheţie, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1998.

CT^{SL} = Coresi, *Evangheliar slavonesc*, Braşov, 1564.

CS = *Codex Sturdzanus*, studiu filologic, studiu lingvistic, ediţie de text şi indice de cuvinte de Gheorghe Chivu, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1993.

DIMITRESCU, CT = *Tetraevanghelul tipărit de Coresi (Braşov 1560-1561) comparat cu Evangheliarul lui Radu de la Măniceşti*, ediţie alcătuită de Florica Dimitrescu, Editura Academiei Republicii Populare Române, Bucureşti, 1963.

ES = *Evangheliarul slavo-român de la Sibiu 1551-1553*, studiu introductiv filologic de acad. Emil Petrovici, studiu introductiv istoric de L. Demény, Editura Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1971.

EVH. SIN. = Jean Frček, *Euchologium Sinaiticum*, text slav cu sursele greceşti şi traducerea franceză, partea a doua, în *Patrologia Orientalis*, t. 24, fasc. 5, Paris, 1933; t. 25, fasc. 3, Paris, 1943.

BDD-A19563 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 06:18:29 UTC)

KOHNO = Natalia Viktorovna Kossek, *Евангелие Кохно. Болгарский XIII в.*, Издательство Болгарской Академии Наук, Sofia, 1986.
NOVAKOVIĆ = Stojan Novaković, *Примери књижевности и језика старога и српско-словенскога*, Belgrad, Издање Државне Штампарије, 1877.
OSTR. = V. Ganka, *Святое Евангелие по Остромирову списку*, Praga, 1853.
PUTN. = Aemiliani Kałużniacki, *Monumenta Linguae Paleoslovenicae*, vol. I, *Evangeliarium Putnanum*, Sumptibus Caroli Prochaska, Viena-Teschen, 1888.
ROMAN-MORARU, CAT. C. = Alexandra Roman Moraru, *Catehismul lui Coresi*, text stabilit, studiu filologic, studiu lingvistic şi indice de Alexandra Roman Moraru, în *Texte româneşti din secolul al XVI-lea* (coord. Ion Gheţie), Editura Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1982, p. 19-128.
VRAŢA = B. Ţonev, *Врачанско евангелие, среднобългарски паметник от. XIII в.*, în „Български старини", t. IV, Sofia, 1914.

B. Lucrări secundare

BERYNDA = Лексикон словенороський Памви Беринди, ediţie de V. V. Nimciuk, Kiev, 1961, în format electronic la http://litopys.org.ua/berlex/be.htm .
BRÜCKNER = Aleksander Brückner, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Wiedza Powszechna, Varşovia, 1985.
COŞERIU, LB. ROM. = Eugenio Coseriu, *Limba română în faţa Occidentului. De la Genebrardus la Hervás. Contribuţii la istoria cunoaşterii limbii române în Europa occidentală*, traducere de Andrei A. Avram, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1994.
DANIČIĆ = Đuro Daničić, *Rječnik iz književnih starina srpskih*, vol. I-III, Graz, Akademische Druck – U. Verlagsanstalt, 1962.
DANIEL, 2007 = Drd. Cristian Daniel, *Misiunea husită în Moldova*, în „Altarul Reîntregirii", serie nouă, anul XII, 2007, nr. 2, p. 145-183.
DIDAHIA = *Învăţătură a celor 12 apostoli*, în *Scrierile părinţilor apostolici*, tipărită cu binecuvîntarea Prea Fericitului Părinte Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, traducere, note şi indici de Preot Dr. Dumitru Fecioru, Editura Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, Bucureşti, 1995, p. 17-35.
DRĂGANU = Nicolae Drăganu, *Istoria literaturii române din Transilvania de la origini pînă la sfîrşitul secolului al XVIII-lea*, ediţie îngrijită, prefaţă şi note de Octavian Şchiau şi Eugen Pavel, Editura Clusium, Cluj-Napoca, 2003.
DRĂGANU, CAT. LUT. = N. Drăganu, *Catehismele luterane*, în DR, II, 1921-1922, p. 582-592.
FLORESCU, 2010 = Ioan-Florin Florescu, *Le* Tétraevangile *de Sibiu (1551-1553). Nouvelles informations sur les sources de la première traduction en roumain des évangiles*, în „Biblicum Jassyense", I, 2010, nr. 1, p. 38-90.
GEORGESCU, 1978 = Magdalena Georgescu, *Consideraţii filologice asupra unui vechi text românesc*, în LR, XXVII, 1978, nr. 1, p. 73-82.

BDD-A19563 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 06:18:29 UTC)

GHEŢIE, 1979 = Ion Gheţie, Evangheliarul de la Sibiu *şi textele româneşti scrise cu litere latine şi ortografie maghiară*, în LR, XXVIII, 1979, p. 165-172.
GHEŢIE, BD = Ion Gheţie, *Baza dialectală a românei literare*, Editura Academiei R.S.R, Bucureşti, 1975.
GHEŢIE-MAREŞ, DC = Ion Gheţie, Alexandru Mareş, *Diaconul Coresi şi izbînda scrisului în limba română*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1994.
GHEŢIE-MAREŞ, ORIG. = Ion Gheţie, Al. Mareş, *Originile scrisului în limba română*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1985.
HASDEU, CB = Bogdan Petriceicu Hasdeu, *Cuvente den bătrîni*, ediţie îngrijită, studiu introductiv şi note de G. Mihăilă, vol. 2, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1983.
IVĂNESCU, ILR = G. Ivănescu, *Istoria limbii române*, Editura Junimea, Iaşi, 1980.
LINŢA, MS. SLAV. = Conf. univ. dr. Elena Linţa, *Catalogul manuscriselor slavo-române din Republica Socialistă România*, vol. 1: *Catalogul manuscriselor slavo-române din Iaşi*, Tipografia Universităţii Bucureşti, 1980.
MARDARIE = Mardarie Cozianul, *Lexicon slavo-român şi Tîlcuirea numelor din 1649*, publicate de Grigore Creţu, Bucureşti, 1900.
MUNTEANU, LEX. BIBL. = Eugen Munteanu, *Lexicologie biblică românească*, Editura Humanitas, Bucureşti, 2008.
MUNTEANU-ŢÎRA, ILRL = Ştefan Munteanu, Vasile D. Ţîra, *Istoria limbii române literare. Privire generală*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1978.
NICULESCU, 2002 = Al. Niculescu, *„Tatăl Nostru" în limba română*, în „Studii Teologice", 2002, p. 93-132.
OLTEANU, 1962 = Pandele Olteanu, *Contribuţii la studiul elementelor slave din cele mai vechi traduceri româneşti. II. Verbe, adjective, adverbe, prepoziţii, particule*, în LL, VI, 1962, p. 67-67.
OLTEANU, SLAVA = Pandele Olteanu (coord.), *Slava veche şi slavona românească*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1975.
ONU, CRIT. TEXT. = Liviu Onu, *Critica textuală şi editarea literaturii române vechi: cu aplicaţii la cronicarii Moldovei*, Editura Minerva, Bucureşti, 1973.
PH = *Psaltirea Hurmuzaki*, I, studiu filologic, studiu lingvistic şi ediţie de Ion Gheţie şi Mirela Teodorescu, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2005.
ROSETTI, UNG. = *Radu Rosetti, Ungurii şi episcopiile catolice din Moldova*, extras din „Analele Academiei Române", seria a II-a, tom. XXVII, Memoriile Secţiunii Istorice, Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl", Bucureşti, 1905.
VLASTO = A. P. Vlasto, *The Entry of the Slavs into Christendom. An Introduction to Medieval History of Slavs*, Cambridge, 1970.

BDD-A19563 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 06:18:29 UTC)